

انسان چگونه موسیقایی است؟

نوشته‌ی جان بلکینگ

ترجمه‌ی مریم فرسو
عضو هیئت علمی دانشگاه تهران

مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری مآهور
تهران ۱۳۹۷

فهرست

یادداشت مترجم	۷
پیشگفتار	۱۳
صدایی که انسان‌گونه نظم یافته است	۱۷
موسیقی در جامعه و فرهنگ	۴۹
فرهنگ و جامعه در موسیقی	۸۷
انسانیتی که صداگونه نظم یافته است	۱۲۵
جدول برابر نهادِ واژه‌های فنی (انگلیسی-فارسی)	۱۵۶
بیوگرافی نویسنده	۱۵۷

یادداشت مترجم

جان آنتونی راندل بلکینگ^۱ (۱۹۲۸-۱۹۹۰) یکی از چهره‌های شناخته‌شده‌ی تاریخ موسیقی‌شناسی و انسان‌شناسی اجتماعی است. او در طی دوران آموزش خود با پژوهشگران بسیار مطرحی، مانند می‌پر فورت، هوگ تریسی و آندره شفیر کار کرد. نظریات بلکینگ در موسیقی‌شناسی قومی در چند زمینه‌ی مختلف قابل بررسی هستند: به‌کارگیری رویکردهای انسان‌شناختی

در مطالعه‌ی موسیقی (پیرو اندیشمندانی چون دیوید مک‌آلستر و آلن مریام)، طرح رویکردهای مختلف در پیوند و یا بازتاب موسیقی در جامعه و بازتاب جامعه در موسیقی و همچنین بیان نظریات بنیادین در مورد مسئله‌ی تغییرات. برخی از ایده‌های او در زمینه‌ی مطالعات اجتماعی در زمینه‌ی موسیقی در کتاب حاضر مطرح شده‌اند. او در این کتاب سعی دارد نشان دهد که رفتارهای اجتماعی وابسته به موسیقی و شناخت ساختارهای وابسته به آن‌ها، نسبت به اُبژه‌ی صوتی، جذابیت و شاید اهمیت بیشتری داشته باشند.

اثر دیگر بلکینگ به نام *آوازهای کودکان وِندا* (۱۹۶۷) از نخستین نگاشته‌های او در زمینه‌ی شناخت موسیقی است. هر چند بعدها و به‌ویژه در زمان نگارش کتاب حاضر در سال ۱۹۷۴ برخی نظرات خود در کتاب پیشین را مورد انتقاد قرار می‌دهد اما به هر حال نکته‌ی مهم این است که روش مطالعاتی او مستقیماً بر بازتفسیرهای ممکن از موسیقی در قالب و بطن یک فرهنگ بنا می‌شود. این کتاب دومین اثر بلکینگ است و پس از آن در سال ۱۹۷۷ *انسان‌شناسی بدن* و در ۱۹۸۹ کتاب دیگری با عنوان *دیدگاه عقلانی مشترک در تمام موسیقی‌ها* را منتشر می‌کند. او مقالات متعددی در زمینه‌های

1. John Anthony Randall Blacking

مختلف مربوط به موسیقی آفریقایی، سازها و فرهنگ موسیقایی مردمانی که در مورد آن‌ها مطالعه می‌کرده و همچنین موضوع تغییرات نوشته است. در دو دهه‌ی آخر زندگی، بلکینگ در ایرلند شمالی ساکن بود و در دانشگاه کویین تدریس می‌کرد و خانه‌ی او همواره به عنوان محلی برای ملاقات و گفتگو به روی دانشجویان و دوستانش باز بود. او در سال ۱۹۹۰ در اثر ابتلا به بیماری سرطان از دنیا رفت. تمام یادداشت‌ها و ضبط‌های میدانی او در آرشیو دانشگاه وسترن استرالیا نگهداری می‌شود.

در سال‌های نوشته شدن این کتاب و زمانی که جدال و چالش‌های بسیاری درباره‌ی تعریف رشته‌ی اتنوموزیکولوژی در جهان وجود داشته، بلکینگ در این کتاب نظر خود را در گسترده‌ترین شکل در تعریف این رشته ارائه داده و می‌نویسد: «موسیقی‌شناسی قومی فقط یک حوزه‌ی مطالعاتی منحصر به موسیقی‌های عجیب و غریب و یا موسیقی‌شناسی یک قوم نیست بلکه رشته‌ای است که امیدوار است بتواند از تمامی موسیقی‌های زنده‌ی جهان شناخت عمیقی پیدا کند.» در این کتاب او نشان می‌دهد که چگونه و تا چه اندازه موسیقی با ویژگی‌ها و شرایط فردی پدیدآورنده و جامعه‌ی انسانی او درهم‌تنیده و نزدیک است. او همچنین معتقد است که بیشتر ما انسان‌ها به دلیل زیستن در جوامعی با طبیعت خاص، در زیر سطح واقعی پتانسیل‌ها و توانمندی‌های خود زندگی می‌کنیم. همان‌طور که در نوشته‌های دیگر خود نیز نشان می‌دهد، بلکینگ همواره امیدوار است روزی بتوانیم نشان بدهیم تمامی انسان‌ها با استعدادهای درخشانی به دنیا می‌آیند و شاید بتوانیم ثابت کنیم که فعالیت‌های فرهنگی ما ناشی از آگاهی‌ای است که سرچشمه‌ی آن در تعاملات اجتماعی و تقابلات عاطفی فردی و گروهی ما قرار دارد. نکته‌ی قابل تأمل دیگر در این راستا این است که او در این جا تلاش می‌کند نشان بدهد دست کم در نمونه‌های مورد توجه او تمامی ساختارهای موسیقی و جامعه در گفتمانی دوسویه و برهم‌کنشی نادیدنی به یکدیگر مربوط هستند. این نکته‌ای است که در عنوان «صنعت فرهنگ» و نگاه آدورنوی نیز به شکلی دیگر به آن اشاره می‌شود و می‌بینیم که تحت تأثیر همین روّیه‌ی اجتماعی، بیشتر ساختارهای درونی، زیبایی‌شناسانه و گاه اندیشمند موسیقی، به‌ویژه در دو قرن اخیر،

نه فقط با جوامع و رفتارهای انسانی بلکه با اقتصاد و بهره‌برداری‌های مادی و بی‌تفاوت نسبت به فرهنگ نیز رابطه‌ای مستقیم پیدا کرده و ذائقه‌ی جامعه‌ی مخاطبان به شکلی محسوس در تمامی زمینه‌های شنیداری، دیداری و به‌طورکلی فرهنگی در حال تغییر است. شاید دیدگاه بلکینگ در این کتاب کمی اغراق‌آمیز به نظر بیاید اما با نگاه به جوامع امروزی می‌توانیم ببینیم که چگونه ساختارهای کلی موسیقی تحت تأثیر روند جامعه و نقشه‌های اقتصادی و اعتقادی در بطن جامعه می‌توانند دگرگون شوند. اهمیت برگردان فارسی و انتشار این کتاب به زبان فارسی از این جهت است که نه تنها در آرشیو مطالعاتی مربوط به مطالعات موسیقی‌شناسی در جهان اثر مهمی به شمار می‌آید بلکه از نظر من دیدگاه بلکینگ و انسان‌گرا بودن مشهود او در مطالعه‌ی موسیقی می‌تواند دید ما را نسبت به مطالعه، تفسیر و تحلیل موسیقی گسترده‌تر کند. این در حالی است که وجود رشته‌ی موسیقی‌شناسی قومی در دانشگاه‌های ایران، لزوم داشتن کتاب‌های مرجع را به امری گریزناپذیر بدل می‌کند.

این کتاب در سال ۱۹۷۴ یعنی ده سال پس از انتشار کتاب معروف آلن مریام، *انسان‌شناسی موسیقی*، توسط انتشارات دانشگاه واشنگتن منتشر شد و درست مانند همان کتاب، در عین داشتن موفقیت در برخی زمینه‌ها، انتقادهای بسیاری نیز بر آن وارد شد. امروزه در بسیاری از مراکز دانشگاهی جهان — از جمله دانشگاهی که من در آن تحصیل کرده‌ام (Nanterre Paris) — این کتاب در واحدهای درسی رشته‌ی موسیقی‌شناسی یکی از مراجع مطرح و مورد بحث است.

در نوشتار و برگردان متن این کتاب نکاتی وجود دارد که لازم است در این جا به آن‌ها اشاره کنم.

در متن اصلی، داده‌های کتابشناختی مورد استفاده طبق روش‌های مرسوم زمان نگارش کتاب در داخل پرانتز و در خود متن آورده شده‌اند اما در برگردان فارسی این داده‌ها را در پانویس هر صفحه آورده‌ام.

بلکینگ برای نشان دادن ارتباط مستقیم میان تجربه‌های زیسته‌ی اجتماعی و فرم‌های مختلف موسیقایی و اهمیت و تأثیر متقابل این دو بر یکدیگر و برای نشان دادن نمونه‌ای در روشن‌سازی بنیان‌های نظری خود نمونه‌ی موردی قوم وِندا^۲ را برمی‌گزیند. جامعه‌ی وندا از قبایل آفریقای جنوبی است که امروزه با جمعیتی حدود هفتصد هزار نفر، ساکن مناطق مرزی جنوب زیمبابوه، و به زبان وندایی صحبت می‌کنند. این قوم بیش از بیست قبیله‌ی مختلف دارد که همگی با نام وندا شناخته می‌شوند و در زیر حمایت یک رئیس بزرگ زندگی می‌کنند و تا دهه‌ی هفتاد قرن بیستم، یکی از کم‌سوادترین جوامع آفریقای جنوبی به شمار می‌آمدند. در میان ونداها تغییر سطح و درجه‌ی اجتماعی افراد و گذار از دوران نوجوانی به دوران بزرگسالی به معنای آمادگی برای ازدواج با آیین‌های مشخصی همراه است. آیین بلوغ یا آیین گذار در دوره‌ای تعیین شده، رفتارهای اجتماعی ویژه‌ی بزرگسالی و رفتارهای خاص دوران تأهل را به نوجوانان آموزش می‌دهد. در طول این دوران آموزشی-آیینی موسیقی همواره حضور دارد. انسان‌شناسانی که این نوع آیین‌ها را مورد مطالعه قرار داده‌اند برای نامیدن این دوره‌ی آموزشی از عنوان «initiation school» یا «school of initiation» استفاده کرده‌اند که در برگردان فارسی آن برابر نهاد «مدرسه‌ی تشرّف» را برگزیدیم؛ به معنای جایی برای آغاز و آموزش آدابی مشخص که در پی گذراندن آن، فرد از یک رده‌ی سنی یا اجتماعی به رده‌ی دیگر مشرّف می‌شود. نام بومی آنچه ما آن را مدرسه‌ی تشرّف می‌نامیم «دومبّا» است.

واژه‌ی دیگر «pipe» به معنی «لوله» است که با توجه به جنس این لوله‌های صوتی، در این جا از واژه‌ی «نی»، و برای «reed pipe» از «نی زبانه‌دار» استفاده کرده‌ام. این نی‌ها در دسته‌های مختلف و با کوک‌های متفاوت گام‌هایی را می‌نوازند که دارای پنج، شش یا هفت نغمه هستند که در این جا نیز در برابر نهاد واژه‌های پنتاتونیک، هگراتونیک و هپتاتونیک، از واژه‌های پنج‌درجه‌ای، شش‌درجه‌ای و هفت‌درجه‌ای استفاده کرده‌ام. واژه‌ی «tone» برابر «نغمه»، «sound» برابر «صدا» و «voice» برابر با «صدای انسانی» آمده است.

2. Venda people

مدت‌هاست که در بخش واژه‌گزینی فرهنگستان زبان و ادب فارسی درباره‌ی مهم‌ترین واژه‌ی به‌کاربرده‌شده در این متن، یعنی musical، اندیشیده‌ایم بدون آنکه واژه‌ای متناسب و قابل پذیرش در تمام وجوه، از جمله معنای درست فارسی و خوش‌آوا بودن پیدا کنیم. به امید اینکه برابرنهادی شایسته و زیبا پیدا کنیم فعلاً و در این کتاب واژه‌ی «موسیقایی» را به کار می‌برم. به‌جز این موارد که در شناخت مفاهیم کتاب از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند، برابرنهادِ باقی واژه‌های فنی را در جدول پیوست، و نوشتار لاتینِ نام‌های بومی متن را در پانویس هر صفحه آورده‌ام. از جناب آقای محمد موسوی بسیار ممنونم که اسباب نشر این کتاب را نیز درست مانند کتاب *انسان‌شناسی موسیقی* (۱۳۹۶) در کوتاه‌ترین زمان و با بهترین کیفیت فراهم کردند.

تابستان ۱۳۹۷ - تهران

مریم قرسو